
Una carta divertida del senyor Tomàs Puig

a cura de Mercè Argemí d'Abadal

Aquesta carta és una petita comèdia: la signatura és molt clara: «Roseta Bonet, donzella de servir», i va adreçada a la seva mestressa —de la qual no sabem el nom, però sí algunes qualitats. Tanmateix, la lletra és del senyor Tomàs Puig, i és entre els papers de l'arxiu dels Puig on l'hem trobada. És un esborrany, i Tomàs Puig solia deixar esborranys de les cartes que escrivia amb afegitons als marges.

Tomàs Puig es trobava a Camprodon l'any 1818. De fet, ja hi era força abans. Un passaport signat pel general Castañós, aleshores capità general de Catalunya, datat l'1 d'octubre de 1816, li permeté l'entrada al país: «*a los de su clase*», diu el document, que continua: «... *y pasa a fixar su domicilio en Camprodón, con obligación de presentarse a aquella justicia*». «*Los de su clase*» eren els afrancesats que havien ocupat algun càrrec durant la dominació francesa. Tomàs Puig havia estat, successivament, corregidor de Figueres, corregidor de Girona i president de l'Audiència de Barcelona, els anys 1808, 1809 i 1810, respectivament.

Sempre que podia anava a Barcelona, però de fet s'havia d'estar a Camprodon. Aquest és, doncs, l'escenari de la nostra carta, la vila de Camprodon i la seva gent són les comparses: el vicari nou, la mestressa que es troba a faltar, els seus clients, la donzella de servir i la vida una mica avorrida dels qui hi estaven desterrats.

Treballant a l'arxiu dels Puig hem trobat alguna cosa més. El petit divertiment quedarà una mica més lligat.

Tomàs Puig i Puig (Figueres 1771-1835) fou un advocat i polític il·lustrat. Quedà orfe a 8 anys i en tenia poc més de 16 quan aconseguí que l'emancipessin legalment. Comptava amb un patrimoni important a Darnius, Llers, Vilafant

i Figueres mateix. Estudià a Cervera i a Osca, on va obtenir el títol de batxiller en dret civil i el de doctor en dret canònic.

Era ric i presumit i li agradaven les noies.

Home d'una extraordinària curiositat, viatjà durant vuit mesos (juny de 1804 - febrer de 1805) per França, els Països Baixos i Anglaterra. Va escriure unes memòries d'aquest viatge, de les quals es dedueix que no va deixar gairebé res per veure: museus, palaus, exposicions de pintures, esglésies, jardins, teatres, el parlament britànic, hospitals, botigues. No va parar. Els teatres els conegué gairebé tots. El Covent Garden, el Drury Lane, el teatre francès a Londres; a París, el teatre de la Porte Saint Martin, el teatre Maritim Mécánich des Métamorphoses; un teatre a la sala d'un cafè; a Rotterdam, a Bordeus, a tot arreu on feia nit anava a les funcions.

La llista de les senyorettes que conegué és més llarga que no la dels teatres: Lise, Eugénie, Mélanie, Clotilde, etc., etc. D'algunes, va guardar-ne les targetes. Són delicioses.

En la relació de les despeses d'aquests vuit mesos —escrupolosament anotades— el capítol més important és el de roba de vestir. En el viatge de tornada hagué de pagar una bona quantitat per excés d'equipatge.

Tomàs Puig no va tornar a Figueres fins el 1821, quan els seus béns foren desembargats. Es casà el desembre de 1829 amb una viuda jove —tenia 30 anys— que es deia Pepa Valls i era de Rupià. Tingueren una filla, Dolors. Tomàs Puig va morir pocs anys després, el 1835.

Fou un afrancesat catalanista, un catalanista *avant la lettre*¹ o, potser més exactament, fou «el resultat d'un catalanisme que va avançant», i ell «juga un determinat paper en aquest llarg procés».² Era ell qui redactava les proclames que el mariscal Augereau dirigia als catalans i qui defensà que el codi de Napoleó s'havia de traduir al català.³

Aquest és, doncs, el personatge que va escriure materialment la carta. El contingut degué anar a mitges amb la Roseta, però no en sabem res. Només el que podem imaginar.

Ens falta ara el tercer personatge, «la mestressa del meu cor». Entre la correspondència de Tomàs Puig de l'any 1817 hem trobat referència a una certa mestressa de Camprodon. Es tracta de la mateixa persona? És probable, però no ho podem assegurar. La carta és de Josep Campa, amic de Puig, que va ser regidor de l'ajuntament afrancesat de Barcelona. Campa es devia trobar en una situació molt similar a la de Tomàs Puig, ja que escriu des de Camprodon l'1 d'agost de 1817 recomanant-li una fonda i li diu: «...la patrona es la muger fuerte del Evangelio, que, aunque casada, está ausente del marido por mutua comodidad, y de tiempo en tiempo viene a visitarla por días o por horas. La casa está muy cerca y a la vista. La patrona es muy limpia y de bellissimo corazón. Es

1. Cf. Pierre VILAR, *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII* (Barcelona 1973), ps. 127-128.

2. Cf. Lluís M. DE PUIG, *Invasió napoleònica i qüestió nacional a Catalunya*, dins Josep FONTANA i altres, *La invasió napoleònica. Economia, cultura i societat* (Bellaterra 1984), p. 69.

3. A més de l'edició citada a la nota anterior, vegeu, sobre l'activitat de Tomàs Puig, Joan MERCADER, *L'oficialitat del català sota la dominació napoleònica*, «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», II (1953), ps. 7-22; M. ARGEMÍ D'ABADAL, *Tomàs Puig y la ocupación francesa en el Ampurdán*, «Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses» (Figueres 1965) i també Lluís M. DE PUIG I OLIVER, *Girona francesa, 1812-1814. L'annexió de Catalunya a França i el domini napoleònic a Girona* (Girona 1976) i JOAN MERCADER, *Catalunya i l'imperi napoleònic* (Montserrat 1978).

honrada y fiel, y capaz de cuidar a un hombre con salud y sin ella. El trato será el mismo que tenía con el interventor; le dará a Vmd. quarto y menage, le guisará a Vmd. lo que guste y servirá de criada, pero el carbón y lavar y planchar la ropa irán por cuenta de Vmd. El pago serán tres y medio duros cada mes. La dirección de la casa es esta: casa de Maria Pagesa, carrer de Valencia. La patrona vive enteramente sola.»

Era o no era, aquesta Maria Pagesa, l'enyorada mestressa de la carta? Tant se val. Si no l'era, Tomàs Puig les degué conèixer totes dues i va triar la que més li convingué.

El divertiment ha arribat al final. S'ha de reconèixer, però, que Tomàs Puig —el Dr. Puig, com l'anomenava sempre Carles Rahola—, malgrat les adverses circumstàncies del moment, mirava de treure profit de qualsevol situació.

He mantingut en tot el text original. M'he limitat a desenrotllar les abreviatures, a accentuar, a puntuar i a desaglutinar mots, utilitzant quan calia el punt volat i el guionet, d'acord amb l'ús actual. La llengua de Puig és força digna —si passem per alt dos barbarismes esgarrifosos, però no pas rars, que se li varen escapar, *aluego* i *alomenos*. Entre els seus llibres n'hi ha dos de Josep Pau Ballot, la *Gramàtica de la lengua castellana*, sense data, i la primera edició de la *Gramàtica y apologia de la lengua cathalana*. A totes dues s'hi poden llegir algunes anotacions als marges de les pàgines i fins i tot petites notes escrites: Tomàs Puig també estudiava gramàtica, i, si no pretengué ser un escriptor, en aquesta carta (que respon a una pràctica de literatura humorística, amb tocs de procacitat, no rara en escriptors cultes que participaven de certa tradició popular) es palesa que l'autor coneixia els ressorts de la preceptiva escolar i que, per a la recerca de l'estil més eficaç, esmena i refà i dubta entre diverses solucions per a un mateix passatge.

MERCÈ ARGEMÍ D'ABADAL

Senyora mestressa del meu cor, estas quatre rallas són per dir-li que, després que vostè s'ausentà d'est graciós pahís, no menjo, no bech, no dormo, no reposo, no tinc sosiego ni consol. Esta desolació, desespero y aburriment m'ha aumentat ab la notícia que vostè arribà molt cansada; així considero que tardarà molt en retornar; escarmentada del camí, tindrà peresa d'empèndrer-lo. Se anadeix que se m'ha assegurat, per una persona de moltíssim crèdit, que vostè tardaria molt més a causa de un llarch y enredat paper que vostè ha de fer ab un notari. (Obre-se un parentesis aquí, que vindrà just. Sí, donya Justa, com lo anell al dit. Entre la pluma per posar las parts necessàries a l'asunto, y perdona que li diga que per axò no deu estar en Puigcerdà, que nosaltres, donas, sabem fer tota espècie de papers en tots paratges, y que aquí no falten homes hàbils en lo art de escriurer, y que axò no surt de mi. Basta, clogue-se çe tinter.) Reprent lo fil de ma filosa, continuo tot lo dit. Me habia desesperat i estava determinada de fugir d'aquí. Ja tenia lo fardell fet, j-habia cuit un parell de butifarras per lo camí. En tal entrefet entrà l'Ignès, me detingué, m'enrahonà y me persuadí. He tornat a adressar la roba, però si tarda molt no sé si podré aguantar.

Sí, senyora mestressa, després de s'ausència, est alegre pahís s'ha convertit en una vall de tristesa: lo sol aclara molt poc, gels eterns han reemplaçat lo calor que vostè hi donaba, apar que las montanyas fan més sombra o que la vila s'és més sepultada. Las herbas s'han secat, no-s veu un albre ni una mata; no-s veu un aucell per mal de murí a no ser corbs, cornellas y mussols. La gent ha tornat adusta y grossera, los capellans y frares no cantan sinó de profundis y misereres ab veu ronca y desencadernada; ban tots polsosos y descuidats, y la teula que pòrtan al cap és tota cendrosa, com si la penjassen als cramallers. Lo predicador crida com un desesperat contra las donas; tot és negre, trist y espantós.

Ah!, senyora mestressa, no sé com explicar lo meu pesar. Li diré que no-m pentino, no-m rento la cara, vas escabellada, lo ret deslligat, la roba me cau; porto las mitxas al garró, las sabatas estalonadas, lo mocador del pit en desordre, que-l dexa a descubert; ni tinch humor per mucar-me. Los ulls, antes fogosos, ara los tinch enfonsats y entelats com de peix estantís; lo front, antes brillant com bruñit ab cansalada, ara lo tinch convertit en arrugas; la cara, de fresca y vermella, en descarnada y macilenta; lo nas, de rodó en afilat; las dents, de marfil en carbó; los pits, de durs y tiessos en molls y escalfaits, sent així que ninguna mà atrevida ja mai los ha tocat. Lo cul, las ancas, de fort[as], amples y gros[sas], en pallaringas; lo llombrigol se m'és pansit, lo ..., basta de las parts del cos, que no és prudent tocar-las totas ab la pluma. (Ja val, continuament trucant me trèncan las oracions. Aluego continuaré.) Per fi, só una calabera vestida de sirventa.

Alomenos si per mon consol tingués un festajador, una maitat de falingaire, un quart, un boci! Abandonada a mi matexa, no trobu arrimo. Desemparada, desvalguda, me rebolco sola entre las escombrarias de la tristesa. Així las camas me flaquèjan, lo ventre se m'afluxa, las mans me tremólan y lo cor me bat atropelladament y ab desordre. Lo pitjor és que lo que ténan solament las donas y las monas me falta y lo doctor Martí diu qu'és efecte de la tristesa, que tota passió forta causa opilació.

Corro maquinament sens tino ni direcció per casa; vaj, vinch sens objecte ni motiu. Surto al darrera y montanyas peladas me sufócan la vista; recorro al debant, y ruinas y misèrias se'm presentan; alço los ulls al cel y una sombra obscura los cobra; encenc lo foch y lo carbó petarrelleja, com rabiós de la sua ausència; no puch tocar plats, ollas ni tupins que no trènquia, com si preferissen ser destrossats a existir separats de vostè.

Ab lo calor del llit y sombras de la nit la imaginació se m'exalta: tot és fantasma, la sanch me bull, sento pruija en tot lo meu cos, apar que legions de pussas me pican y un gran dessoriego m'atormenta.

Tal, mestressa del meu cor, és la mia espantosa situació. No sé si tindrè forças per suportar tanta desventura. Mossèn Albert, per consolar-me, fa esforços de flaqueza: fa bulla, diu plaguetats, canta corrandas, me conta cuentos de quant era estudiant. En los repassos me toca la cuixa per moure'm lo apetit, però m'acaba de fer pèrdre las ganas. Vustè diu axò pla; mossèn Albert és

melancòlich. Sí, mestressa, cregau: trau fabas d'olla y m'ha fet més d'una xera per encendre'm l'alegria.

No obstant, mestressa, no m descuido de las cosas de casa: tot és escombrat, net y estrenyinat; tinch las camisas molt avansadas; lo tocino se sala bé; las butifarras se conservan, però se disminüexen; lo pa dels pobres encara no és acabat perquè los dich suvint Déu n'i do. Procuero fer abundans, sabrosos, suculents y nutritius guisados per mossèn Albert, además de sopas econòmicas de esta montanya, complicadas de tans ingredients. He penjat las cassarolas, marmitas, escupidora, cassa, etc. He posat las cafeteras y garrafas en las llexas; he colocat ab claus lo fanalet y paneretas al costat del armari, que tot junt fa joch, postura, y la cuina forma un bon cop d'ull. Me sembla que veig la de Puigcerdà, y axò m'aconsoa un poch. Los baguls y matalassos són endressats en lo paratge que vostè me previngué.

Li fas saber que'l vicari nou, home alt, magre, axut de carns y de pocas raons, veu çafallosa y trista cara, ha vingut allistar-la per cumplir la parròquia. Jo li digué que vostè era fora y que tal vegada no vindria de tota la quaresma, y que purgaria los pecats allí ahont los habia fets. Ell no volgué escoltar-me: l'à-centada ab totas las senyas y contrasenyas; a fins me preguntà si era casada o donsellà, de qui era viuda, de ahont era filla, qui éran los seus pares. Ja veu que no li escaparà; axis manègias, que nosaltres, criadas, solem dir que escombra noba escombra net. Jo ja crech que vostè, veient est home terrible, lo posaria com un quant ab quatre posturas y monerias, perquè tots los homes són uns y nosaltres tenim molta màgica per embruxar-los, en particular vostè, que és tan escarrabillada. Jo ja he cumplert y me arribà un cas que ja li contaré quan vinga.

Li participo també que la gossa està prenyada. No sé com ha estat, però mossèn Albert sab com, quant, per què y en quin paratge, y en què temps vindrà a terme. Jo ne tinch tot lo cuidado y mirament degut a son estat, observant si té embejas y no pagan-li encara que fassa alguna mala feta. Y axis descànsia, que vostè no hi fa falta; li dich que no basquègia y repòsia sobre ma vigilància.

Aquell senyor, de tant mal umor, que està debant nostre casa, que no sé com se diu, que sembla que tira flors y confits a vostè —vostè m'entendrà, si no se n'ha oblidat mudant de ayres— sempre me pregunta quant vindrà y jo no goso ubrir la boca per no dir mentida. Per acabar tant enfado, me pro[po]so respondre-li ab alguna fresca y axis de una vegada calmar lo calor de las suas importunacions. Com bona y discreta criada, li dich en confiança que lo veig molt trist, la cara llarga, lo nas afilat, la vista fúnebre. Se passeja solitari, corre desatinat per estas montanyas; se para de repente, suspira, alça los ulls al cel ab las mans plegadas, i fa pietat. Alguns observadors temen que's tornarà voigt furiós. Veja, s'és tornat devot y no falta a los sermons y novenas. Quant veu alguna senyora s'amaga, ni visita la que vostè sab. Creu que vostè té lo mateix módo de portar-se. Ha, ha, ha, lo pobre bon home! Com a bona cuinera y hàbil en farças, blanquesch a vostè, refàs lo pobre mortificat, lo espluço, lo flambo, lo brasejo y l'embolico en papillote y me propono tornar-lo a servir a vostè en ragout a son retorn; a fi que vostè puga també aquí fer bona *chère* és menester que l'art suplesca la falta de viandas de esta escassa terra que no permet variar. Ja veu que los pastissos que fas per vostè no són *hors d'oeuvre*, són torns de cassarola bé al cas; són cops de mestres de cuinera refinada en los secrets de la *toilette* i en los misteris del *boudoir*.

Mestressa de ma ànima, per qui me moch, per qui m vellugo, retórnia, puix, abiat, li demano ab tots los meus sentits; ab llàgrimas y de gonolls, la prego que vinga, que vinga, que vinga. Ab las mans plegadas, ab estas mans que la fan anar neta y alimentan. La suplico per los moltissims mèrits que tinch contrets, ja matan-li pussas, ja gratan-li l'esquena, ja posan-li lo monjo al llit, ja per las mentidas que he dit per amor de vostè al doctor Nicolau, ja per los recados que li portaba, ja per la lealtat y çel ab què he auxiliat sas tramoyas amorosas. Fassa revirer pronte lo contento en est pahís: que renasca l'alegria, los jochs, las festas y las bullas. Ab sa presència tot se rehanimarà: las camas nos ballaran per ellas matexas, lo cor nos saltarà, la sanc inflarà nostres venas. L'ànima recobrarà la energia, tots nostres membres rependran ressort y de tots los poros del cos nos surtirán xispas, Revinga, sí, retórnia, restituesca's a los jochs y a nostre cor, y las parets de la cuina riuran al reveure-la: las paellas xiularan per ellas matexas, las ollas vulliran, los parols retronaran y los plats dindaran. No tàrdia més si vol trobar viva sa fiel, secreta y reservada criada; si no vol exposar-

se que lo doctor Domingo la tròbia fora; si no li és indiferent que lo senyor Torras riga partit; si vol estobar lo pit del senyor Teyxeyro; si no vol que don Joseph se decidesca per un altre —qui ja té una llarga arenga previnguda per vostè—; si no vol que's desespèria; si no vol que tans altres magrèsquan y se acabian; si no vol exposar-se a que la tírian trona avall per no haber complert [ab] la parròquia; y, per fi, si vol assistir al part de la gossa, que segons mossèn Albert parirà antes de Pasguas.

Què importa que l'acte no sia acabat: aquí se finirà. Plumas estan a punt, ja n'í ha de bon tremp...

Perdone que no puch ser més llarga, perquè lo llexiu de rentar los plats se me'n va per lo foch y no admet espera.

sa sirventa
Roseta Bonet, donsenlla de servir

P.S. Dissimule la melancolia de las mias exprecions, que un cor trist no las pot dictar alegres. Memòrias al nent, a la nena, a sa germana donya Roseta, a sos nevots y a ma germana. Li participo qu'he comensat una novena a sant Patllari per lo logro de son promte y felis retorn, y que no'm mudaré la camisa fins a sa vista. Perdone que m'olvidaba de saludar als Nicolau y don Ramon. La Miquela arribà dilluns dia 16, antes de ahir.